

УДК 336.762

Тетяна Георгіївна Щепіна
к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту НАУ,
Вікторія Анатоліївна Рябошапка,
студентка НАУ

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ БІРЖОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

У статті оцінений сучасний стан біржового ринку України та розглянуті чинники, які зумовлюють його неефективне функціонування. Визначено вплив зовнішніх факторів та якості нормативно-правового забезпечення на діяльність бірж.

Ключові слова: біржа, біржова торгівля, біржова угода, нормативно-правове забезпечення, біржовий ринок.

Постановка проблеми. Біржова діяльність в Україні, незважаючи на позитивну динаміку останніх періодів по багатьох показниках, що її характеризують, все ще перебуває на стадії становлення. Особливого впливу на біржову ситуація має теперішня економічна криза, що викликана нестабільною політичною ситуацією у країні. Тим не менше, на сьогоднішній день в Україні зареєстровано 584 універсальних, фондових, товарно-сировинних і агропромислових бірж, що значно більше, ніж у США та інших країнах із розвинутою ринковою економікою [1]. Подальшому розвитку біржової та позабіржової діяльності у нашій країні заважає цілий ряд проблем, починаючи від низької ліквідності та низького рівня біржової культури в країні та закінчуючи непрозорістю біржових ринків і недосконалістю нормативного регулювання. Зважаючи на значну роль біржової діяльності в сучасній фінансово-економічній системі, розв'язання існуючих проблем у цій сфері є актуальним і потребує подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями біржової діяльності займалися такі закордонні вчені, як Р. Тьюлз, Е. Бредлі, Т. Тьюлз та інші. Достатньо уваги біржовому ринку приділяли і вітчизняні дослідники, а також дослідники з країн СНД, зокрема Б. Рубцов, Р. Дудяк, О. Мозговий, Т. Берднікова, В. Галанов, А. Басова, Ю. Петруся, В. Булатов, І. Пилипенко, О. Жук та багато інших. Аналізом проблем біржової діяльності в Україні та шляхами їх вирішення займалися такі вчені, як В. Бралатан, Л. Грищенко, В. Діденко, О. Жилякова, А. Приступко, О. Савицька та багато інших. Тим не менше слід зауважити, що багато питань подальшого розвитку біржової діяльності залишаються не вирішеними. Зокрема це питання нівелювання впливу зовнішніх політичних та економічних негативних факторів на розвиток бірж та проблеми вдосконалення нормативно-правового регулювання біржового ринку.

Метою статті є аналіз сучасного стану, визначення основних тенденцій розвитку українського біржового ринку та чинників, які зумовлюють його неефективне функціонування та викладення авторського бачення шляхів активізації цього процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Біржі посідають особливе місце в інфраструктурі сучасної ринкової економіки. Біржовий ринок України, одержавши належне економічне середовище, розпочав вирішувати проблеми формування ринкових цін на основі попиту і пропозиції. За рахунок його функціонування поступово відбувається процес самоліквідації тіньового ринку сільськогосподарської,

промислової, видобувної продукції через прозорість товарних потоків та захист прав інвесторів. Це опосередковано дозволяє розширювати та прискорювати потоки вільних грошових коштів, залучати додатковий капітал, встановлювати рівноважну ціну на товар, а у загальнодержавному підсумку збільшувати розмір ВВП і надходження до державного бюджету за рахунок оподаткування.

Біржова торгівля є невід'ємною складовою частиною оптової торгівлі. Зародження елементів біржової торгівлі починалося з елементарного локального ринку (базару), причому в країнах з високорозвиненою ринковою економікою базари, як один із напрямків реалізації продукції, на сьогодні повністю припинили своє існування. На заміну їм прийшли товарні біржі.

Товарна біржа – це організований, постійно діючий ринок масових, стандартизованих, замінних товарів та товарних деривативів, на якому в умовах вільної конкуренції формуються ціни, здійснюється їх котирування, забезпечується деперсоніфікація й публічність торгу та забезпечується зниження транзакційних витрат та зниження ризиків невиконання угод.

Становлення біржової торгівлі у світі відбувалося з ініціативи купців (історично спочатку з'явилися брокери, потім – біржі), а її подальший розвиток та удосконалення були зумовлені потребами економіки країни і здійснювалися одночасно з її ростом. В Україні ж відродження товарних та інших бірж відбувалося штучно (спочатку – біржі, потім – брокери) в період різкого спаду економіки, за відсутності єдиного правового поля, що породило безліч негативних проявів у їх діяльності [2].

Станом на 1 жовтня 2013 року було зареєстровано 584 біржі, з яких: універсальних – 108 (18,49%), товарних і товарно-сировинних – 410 (70,21%), агропромислових – 24 (4,11%), інших - 42 (7,19%), що на одну біржу більше ніж станом на 1 квітня цього ж року. При цьому повноцінно функціонували з них менше половини.

Станом на початок 2015 року в Україні (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) налічується 555 (без урахування фондових бірж). Ефективно змогли функціонувати лише 11 з них [1]. Однак навіть ця кількість є занадто високою для країни з такою територією і обсягом бізнесових угод. Варто зазначити, що у багатьох країнах світу функціонує тільки одна біржа, наприклад, Швеція, Швейцарія, Нідерланди; в Англії тільки 5 бірж, а у США – 11 фондових і 30 товарних [5].

За I квартал 2015 року на біржах України було проведено 1,7 тис. торгів, на яких для продажу запропоновано товарів на суму 6,8 млрд. грн. і укладено 16,3 тис. угод на суму 6,3 млрд. грн. Для порівняння за I квартал 2012 року на біржах України було проведено 1,4 тис. торгів, на яких для продажу запропоновано товарів і послуг на суму 26,9 млрд. грн. і укладено 15,4 тис. угод на суму 26,4 млрд. грн. Середній обсяг торгів на товарних біржах України в I кварталі 2014 року знизився у п'ять разів у порівнянні з аналогічним періодом минулого року і склав 3,6 млн. грн. Про це свідчать дані Державної служби статистики України. Найбільший обсяг угод у січні-березні цього року було укладено на агропромислових біржах (59,8%) і на товарно-сировинних і товарних біржах (30,3%). На універсальній біржі обсяг угод склав всього 9,9% від загального обсягу біржових угод.[4].

Зокрема, обсяг укладених угод на Аграрній біржі в I кварталі 2015 року склав 3,34 млрд. грн., на товарній біржі «Перша незалежна біржа» – 1,063 млрд. грн., Української універсальної біржі – 452,46 млн. грн., товарної біржі «Іннекс» – 432,32 млн. грн. При цьому коефіцієнт ліквідності укладених угод, який розраховується як

співвідношення обсягів укладених угод до обсягів пропозицій, становив 93,1% проти 98% торік.

Загалом по даним Держкомстату найбільший коефіцієнт ліквідності спостерігався на біржах нерухомості (100%), агропромислових (97,5%), універсальних (93,6%), товарно-сировинних і товарних біржах (85,3%).

У порівнянні з відповідним періодом попереднього року обсяги укладених угод з купівлі-продажу лісоматеріалів, деревини та виробів з деревини збільшилися на 87,8%, палива – на 37,5%, тоді як обсяги укладених угод з купівлі-продажу продуктів харчування зменшилися на 97,4%, продукції рослинництва – на 81,5%, продукції тваринництва на – 36,2%.

Біржова торгівля продукцією і товарами в I кварталі цього року була представлена, в основному, спотовим ринком, що передбачає укладання угод на реальний товар з негайною поставкою. Так, на умовах споту було укладено 82% всіх біржових угод. У структурі цих угод найбільша частка припадала на угоди по продукції рослинництва (45%) і палива (28,8%). Форвардні контракти (угоди на реальний товар з відстроченою поставкою) становили 18%, найбільша частка яких припадала на рослинництво (45,1%) і на лісоматеріали, деревину та вироби з деревини (12%). Такий розподіл між спотовим та форвардним ринком, майже повна відсутність ф'ючерсів свідчать про недовіру до коливань курсу, до зміни економічних та політичних факторів впливу та мало прогнозованість загальноекономічної ситуації, що, у свою чергу, не дозволяє фінансувати майбутню продукцію і призводить до грошового дефіциту у виробника.

Як свідчить світовий досвід, біржі створюються тільки у великих ділових центрах. В Україні біржова діяльність начебто здійснюється у всіх регіонах. Однак, незважаючи на те, що біржова діяльність поширена в усіх регіонах України, разом з тим, на біржах, що діють в чотирьох регіонах України було укладено 92,7% усіх біржових угод. Найбільша частка біржових угод припадала на біржі Києва (79,7%), Полтавської (7,2%), Київської (4%) та Дніпропетровської (1,8%) областей.

Аналізуючи наведені дані та зіставляючи їх з мікро- та макроекономічними показниками діяльності нашої країни можна сказати, що в Україні відсутній сегмент біржового ринку, не зважаючи на рекордну кількість підприємницьких організацій з назвою «біржа», який виконував би притаманні йому важливі ринкові функції.

Діяльність біржі потребує чіткого механізму державного регулювання. Вона регламентується актами та контролюється державними й громадськими комісіями. В Україні прийнято американську модель державного регулювання біржових ринків, яка передбачає співпрацю професійних посередників і значне внутрішньо-біржове регулювання. Однак на державному рівні було запроваджено, як тепер виявилось, безперспективні заходи щодо організації бірж як потужних гуртових товарних ринків, які на Заході нині перетворилися у центри вивчення кон'юнктури та укладення строкових угод, що складає ще одну важливу проблему розвитку біржового ринку на Україні.

До цього часу товарні біржі в Україні не посіли належного місця, як того вимагають нові економічні умови, що викликає необхідність переосмислення їх сутності та призначення, розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо формування ефективного біржового механізму, сприятливих організаційних і правових умов їх функціонування.

Також на діяльність бірж в Україні останнього року досить істотно вплинула політична ситуація, погіршення економічного стану у зв'язку з конфліктом на сході країни. Однак вплинути на ці фактори можна тільки політичними факторами.

Оскільки перелік проблем розвитку біржової діяльності в Україні є досить значним і описати ретельно кожну з проблем у межах однієї статті неможливо, на нашу думку доцільно виділити головні з них. Отже основними проблемами, які уповільнюють розвиток біржової діяльності в Україні, за винятком політичних, є наступні:

- незначна частка організаційного ринку;
- низький рівень ліквідності;
- недостатня капіталізація ринку;
- проблема прав акціонерів і захисту інвесторів;
- нормативне регулювання;
- депозитарна діяльність;
- недостатність податкового стимулювання;
- незначна кількість біржових інструментів;
- висока волатильність;
- непрозорість ринку;
- відсутність біржової культури;
- недостатня кількість професіоналів;
- дефіцит фінансових ресурсів.

Для покращення ситуації на біржовому ринку на нашу думку доцільно запропонувати такі заходи щодо реформування і покращення біржової діяльності:

- значно скоротити чисельність бірж, лишивши лише постійно функціонуючі із значною кількістю угод та обсягів торгів;
- знайти шляхи додаткового залучення фінансові ресурсів, для чого стимулювати власників вільних грошових коштів та гарантувати безпеку інвесторів;
- збільшити частку організованого ринку у загальному обсязі торгів;
- забезпечити захист прав інвесторів на законодавчому рівні та гарантувати повернення вкладених коштів та виконання угод;
- підвищити рівень капіталізації та ліквідності;
- реформувати депозитарну систему;
- впровадити нові інструменти біржової торгівлі;
- підвищити рівень біржової культури та відроджувати історичні традиції біржової діяльності;
- забезпечити прозорість біржової діяльності;
- активно впроваджувати нові інформаційні технології в біржову діяльність.

Запропоновані заходи на нашу думку мають покращити інвестиційну діяльність у країні, підвищать товарообіг і сприятимуть виходу економіки країни із тіні.

Висновки. Отже, у процесі розвитку біржової торгівлі, відповідно до світового досвіду та національних особливостей України, подальший розвиток біржового ринку повинен відбуватися у напрямку створення єдиної біржової системи в Україні, для чого необхідно: оптимізувати кількість бірж, забезпечити ефективне регулювання біржової діяльності шляхом створення комісії з біржового товарного ринку України та розрахунково-клірингових установ, покращити систему моніторингу кон'юнктури біржового ринку, висвітлювати котирування не лише фактичних біржових цін, а й прогноз на наступні місяці, розробити і запровадити систему економічних заходів,

спрямованих на стимулювання виробників до реалізації сільськогосподарської продукції через прозорі процедури біржового ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний комітет статистики: Статистична інформація. Кількість бірж України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Сухітра А. М. Біржова торгівля в Україні: проблеми становлення та розвитку [Електронний ресурс] / А. М. Сухітра, І. М. Сегідін. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Economics/60579.doc.htm
3. Науменкова С.В. Зарубіжний досвід організації систем регулювання й нагляду за діяльністю фінансових установ/ С.В. Науменкова // Фінанси України – 2009.– №12.– с. 20–27.
4. Обсяги біржової торгівлі. Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/~303129>
5. О. Л. Пластун. Проблеми біржової діяльності в Україні та варіанти їх вирішення. Режим доступу: [file:///C:/Users/IceMan/Downloads/pprbsu_2013_37_16%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/IceMan/Downloads/pprbsu_2013_37_16%20(2).pdf)

Щепина Т.Г., Рябошапка В.А.

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ БИРЖЕВОГО РЫНКА УКРАИНЫ

В статье представлена оценка современного состояния биржевого рынка Украины и рассмотрены факторы, обуславливающие его неэффективное функционирование. Определено влияние внешних факторов и качества нормативно-правового обеспечения на деятельность бирж.

***Ключевые слова:** биржа, биржевая торговля, биржевая сделка, нормативно-правовое обеспечение, биржевой рынок.*

Shchepina T.G., Ryaboshapka V.A.

ANALYSIS OF CURRENT STATE UKRAINIAN EXCHANGE MARKETS

Exchange operations in Ukraine are still in its infancy, despite the positive trend of many indicators that characterize it. Today in Ukraine registered 584 universal, stock, commodity and agricultural exchanges, significantly more than in the USA and other countries with developed economies. Further development of exchange and OTC activity prevents a number of problems, ranging from low liquidity and low stock culture in the country and ending opacity exchange markets and imperfect regulation. Given the important role of exchange activities in the modern financial and economic system, because of solving existing problems in this area is important. Ukrainian stock market received the proper economic environment started to solve the problem of market prices based on supply and demand. Gradually, the process of self-destruction shadow market of agricultural, industrial, mining products through transparency of trade flows. This can increase government revenue through tax money exchange activity.

supertanuta@gmail.com